

Дьоменко С. В.

УДК: 343.988 - 053.66 (477)

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя ЗНУ*

Бредіхін Ю. Ю.

студент 4 курсу юридичного факультету ЗНУ

ВІКТИМНА ПОВЕДІНКА ПІДЛІТКІВ: ПРИЧИНИ ТА УМОВИ

Діти і підлітки нерідко стають жертвами злочинів та жорстокого поводження з ними. Дослідження в області дитячої і підліткової психіатрії і психології переконливо свідчать про те, що психологічні травми дитинства мають сильний вплив на все подальше життя людини, формування його характеру, психічне і фізичне здоров'я, можливості адаптації в суспільстві. Деякі вчені підкреслюють взаємозв'язок медичних, соціальних і кримінальних аспектів жорстокого поводження з дітьми із формуванням у них, в подальшому своєрідного "циклу насильства", у вигляді передачі агресивної поведінки з покоління в покоління, і існування прямих кореляцій між суворістю покарання і вираженням агресивності. Жертви насильства часто самі стають агресорами і здійснюють тяжкі кримінальні дії [1].

Так, у 2006 та 2007 роках неповнолітніми в Україні було вчинено 19888 та відповідно 18963 злочинів. Із них тяжких та особливо тяжких злочинів 11217 (2006 р.) та 10201 (2007 р.). Осіб неповнолітніх, що вчинили злочини було виявлено у 2006 році - 16966, у 2007 році - 15572. При цьому підкреслимо, із них були учнями шкіл, ліцеїв, гімназій 3999 (2006 р.) та 3730 (2007 р.) осіб [2].

Яницька Н.В. зазначає: "злочинність молоді у віці від 14 до 28 років становить 56,4% усіх злочинів у державі. Показники кримінальної ураженості населення у цьому віці демонструють певну стабільність та

схожість тенденцій - взаємозв'язок злочинності двох вікових груп (14-17 і 18-28 років), особливо негативний вплив злочинності старшої вікової групи на неповнолітніх; злочинність набуває все більш організованого характеру в силу вікових особливостей молоді та дії соціально-психологічних механізмів взаємної криміналізації" [3].

Вищезазначене формує актуальність розгляду існуючих в суспільстві проблем поведінки підлітків.

Віктимну поведінку у своїх дослідженнях розглядали такі вчені, як Батиргарєєва В.С., Булера О.І., Воднік В.Д., Голіна В.В., Джужа О.М., Смелянов В.П., Кальман О.Г., Кулик О.Г., Лунєєв В.В., Михайленко П.П., Ривман Д.В., Сердюк О.В., Туляков В.О., Франк Л.В., та інші.

Неузгодженість вчених щодо деяких питань та швидкі соціальні зміни у країні, обумовлюють подальші наукові розвідки аспектів, що стосуються віктимізації поведінки підлітків. Цілью цієї статті є проведення аналізу загальних причин та умов віктимної поведінки підлітків.

Розглянемо розвиток зазначеного явища через статистичні показники, щодо кількості жертв підлітків. В Україні у 2006 році зареєстровано 13189 потерпілих неповнолітніх. У наступному 2007 році було 12010 потерпілих неповнолітніх осіб. Тому, у статистичних звітах МВС відмічено падіння кількості потерпілих мінусовою динамікою (- 8,9%).

Але, якщо зіставити ці дані із загальною кількістю потерпілих (2006 р. - 255122; 2007 р. - 230468), то бачимо що у структурі, простежується приріст жертв неповнолітніх з 5,17% у 2006 до 5,21% у 2007 році. Така тенденція продовжується з 2002 року - 2,58%, 2003 р. - 2,45%, 2004 р. - 2,96%, 2005 р. - 4,39%. Також, вражає і ріст кількості потерпілих неповнолітніх. Так у 2002 р. їх було 6648 осіб. За п'ять років вона виросла на 55% [4]!

Для повного уявлення цього процесу потрібно враховувати те, що кількість неповнолітнього населення в Україні за ці роки суттєво зменшилась! Підтверджують цей висновок дані Державного комітету статистики України. Кількість населення в Україні за віком від 0-14 років (нажаль не виділена така вікова група, як 14-18 років, але існуючи показники теж дозволяють робити такі висновки) у 2002 році складала 7949,9 тис. осіб, при загальній кількості населення 48240,9 тис. осіб. Тобто, ця вікова група мала частку у загальній кількості населення України - 16,47%. Цей показник із року в рік зменшувався: 2003 р. - 15,82%, 2004 р. - 15,27%, 2005 р. - 14,84%, 2006 р. - 14,47%, 2007 р. - 14,21%. Порівнюючи кількість неповнолітнього населення 2007 року з 2002 роком, бачимо, що воно зменшилось на 1343,5 тис. осіб [5]!

Вище наведені дані продукують необхідність аналізу загальних причин та умов віктимної поведінки підлітків. Розглянемо загальні чинники, що сприяють віктимізації населення України.

За думкою Устинова В.В. виділяють дві групи віктимологічних чинників: перша формує особистість з високим рівнем віктимності, а друга - це обставини, які безпосередньо передують вчиненню злочину [6]. До першої з них відносять такі соціальні явища, що існують у країні: нестабільність економіки, спад виробництва, низький життєвий рівень, безробіття, розділення

населення на невеличку групу заможних та велику бідних, політична криза, розділ прошарків населення за політичними уподобаннями, низький рівень культури, поширення пропаганди насильства, порнографії, вживання алкоголю, поширення наркоманії, проблеми шквали і сім'ї, та інші.

Щодо розвитку економіки та пов'язаних з цим соціальних процесів написано багато, зазначимо лише те, що вони мають суттєвий вплив на формування поглядів підлітка. І як наслідок, це почуття безперспективності життя, агресія та інші негативні погляди. У сукупності з конкретною життєвою ситуацією вони утворюють комплекс віктимної поведінки.

Важливим фактором формування віктимної поведінки підлітків виступає масова культура, яка пропонує хибні цінності та негативні явища. Вона реалізується у засобах масової інформації, телебаченні, Інтернеті. Саме вона багато в чому встановлює правила поведінки, визначає сьогоденні моральні та духовні цінності.

Зображення у великій кількості сцен насильства, жорстокості та сексуального характеру формує хибне уявлення про навколишній світ та моральні цінності. Наприклад, сучасна масова пропаганда так званого "клубного" способу життя, тобто постійне відвідування нічних клубів, різноманітних установ та фестивалів, прослуховування певної музики. Все це само по собі не несе негативу. Але цей процес деформується і зараз ми маємо можливість спостерігати за тим, як одночасно стали пропагувати негативні наслідки такого способу життя вживання алкоголю та наркотичних засобів, занадто розкута поведінка, участь у п'яних вечірках. Це все висвітлюється у позитивному світі - вживання різноманітних наркотичних засобів зображується не як щось асоціальне, а як нормальне явище, майже необхідне для життя. Саме таке відображення дійсності несе у собі велику загрозу адже підлітки сприймають

де які речі хибно, і самі провокують здійснення злочинних дій по відношенню до них.

Ще одним фактором впливу та формування віктимної поведінки є сьогоденні молодіжні субкультури. Їх поява обґрунтована бажанням підлітків проявити себе, продемонструвати світу своє "Я". Це різноманітні культурні течії, які характеризуються наявністю власної ідеології, системи цінностей та іншим. Не можна їх одразу та повністю віднести до негативних факторів, але певні засади їхньої ідеології несуть у собі небезпеку.

Найчастіше це запозичені ідеї, які приходять до нас з країн Європи та Північної Америки. Наприклад, досить популярне на заході та в деяких містах України рух "готів" (goths). Ідеологія цього руху пропагує неминучу загибель цього світу. Як наслідок, вона формує у підлітках почуття приреченості, непотрібності, апатії, із цього випливає розвиток пасивного відношення до життя та суїцидальні настрої. Ще один, досить популярний в останній час, напрямок у культурі - молодіжна течія "ему" (emo). Вона є своєрідним відгалуженням від "готів" і проявляє себе, як більш мирна та ще більш депресивна течія. Багато в чому вони схожі і мають спільну ідеологію. Однак остання характеризується більшим впливом на неї Інтернету. Тобто, багато її учасників проводять більшу частину свого часу за комп'ютером. Вони вважають за краще спілкуватись віртуально, а не реально.

Особливо небезпечним чинником є наслідок в сім'ї. Це безпосередньо порушує морально-психологічні цінності підлітка та формує у нього негативні якості: завищена самооцінка, розбещеність, злобність, легковажне ставлення до своїх обов'язків та інші. Відсутність в родині нормального догляду за підлітками сприяє їх алкоголізації та наркоманії. Цьому сприяють існуючі недоліки у шкільній освіті: відсутність догляду за дітьми у вільний час, послаблення шкільної програми, появи шкіл для "заміжніх" та "бідних", та інше. Також, у цьому процесі

неабияку роль займає поширення у суспільстві традицій і звичаїв злочинців, їх субкультура.

Н.Б. Морозова зазначає, що на поведінку малолітніх великий вплив роблять такі вікові особливості, як навіюваність, підкрюваність авторитету дорослої людини, надмірна довірливість, некритичність, відсутність антиципації і життєвого досвіду у поєднанні з ігровим характером інтересів, цікавістю і допитливістю, які спонукають дітей до дослідження невідомих явищ, у тому числі і в області сексуальних відносин [7].

До другої групи чинників відносять наступні обставини: негативні риси характеру жертви, поведінка жертви, відносини між жертвою і злочинцем та інші. Найчастіше віктимна поведінка підлітків проявляється у пасивному плані, тобто підкорені та без дії. Рідше, вона виявляє себе з агресивного боку тобто вчинення провокаційних дій. Агресивна поведінка найчастіше є лише розвитком природної дитячої цікавості, бажання дізнатись щось нове, яка помилково сприймається дорослою людиною, як провокаційна. Але є й непоодинокі випадки коли ця поведінка є результатом неправильного виховування та розвитку підлітка. Тут слід зазначити, що віктимна поведінка такого плану є не природним бажанням підлітка, а лише результатом зіпсованості його моральних та психологічних якостей, які мали місце раніше і не виправдовують осіб, що вчиняють по відношенню до них злочинні дії.

Найбільш латентним видом жорстокого поводження з дітьми є сексуальні злочини, вони ж є одними з найбільш небезпечними в тому розумінні, що як наслідок викликають глибокі психологічні травми та захворювання. Жертвою цього злочину можуть стати майже усі діти не залежачи від їхньої статі, але за статистикою дівчата стають жертвами втричі частіше ніж хлопці. Специфіка регуляції поведінки в сексуально значущих ситуаціях така, що вона вимагає наявності у неповнолітніх обізнаності в питаннях статевих взаємин,

здатності розуміти характер і значення сексуальних дій, які з'являються у дітей в процесі онтогенезу і залежать від рівня психічного та етапу психосексуального розвитку. При нормальному розвитку до 14-го віку складаються лише основні психологічні структури етапу попорульової поведінки, які відповідальні за розуміння характеру сексуальних дій. Здатність повною мірою розуміти їх значення формується пізніше - на етапі психосексуальних орієнтацій і залежить також від інтеріоризації суспільних норм, прояву сексуальної активності і розвиненості моральної свідомості. Таким чином, у психічно здорових дітей і підлітків є потенційний "психологічний комплекс віктимності", який виявляється в їх поведінці при взаємодії із злочинцем і сприяє здійсненню протиправних дій [8].

Отже, підсумовуючи все вище зазначене можна сказати, що підлітки є однією з найменш захищених груп населення. Вони легко піддаються зовнішньому впливу, який нажалю часту несе у собі великий негатив, що у підсумку розвиває хибні моделі їхньої поведінки.

Перелік використаної літератури:

1. Морозова Н.Б. Психические расстройства и их роль в виктимном поведении детей и подростков. - М., 2000. - С. 3-4.
2. Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2007 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2007.
3. Явильма НВ. Групова юриспруденційно-наслідкова злочинність молоді та її попередження Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2000. - С. 10.
4. Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2002 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2002; Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2003 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2003; Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2004 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2004; Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2005 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2005; Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2006 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2006; Зареєстровані злочини (у розрізі регіонів). 12 місяців 2007 року // К.: Департамент інформаційних технологій МВС України, 2007.
5. Населення України // К.: Держкомстат України, 1998-2008. - <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Кримінологія: Учебник / Под ред. проф. Н.Ф. Кузнецовой, проф. В.В.Лулева. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2004. - С.160-161.
7. Н.Б. Морозова. Психические расстройства и их роль в виктимном поведении детей и подростков. - М., 2000. - С. 6.
8. Н.Б. Морозова. Психические расстройства и их роль в виктимном поведении детей и подростков. - М., 2000. С. 9-10.